

Datblygiad Addysg Gymraeg ers Datganoli

Dr Siân Lloyd Williams, Prifysgol Aberystwyth
Gwilym Siôn ap Gruffudd, Prifysgol Aberystwyth
Athro Elin Haf Gruffydd Jones, Prifysgol Cymru
Y Drindod Dewi Sant

CRYNODEB

Bwriad yr erthygl hon yw ystyried rhai o'r ffactorau mwyaf allweddol a fu ar waith ym meysydd polisi Addysg a'r Gymraeg yn ystod y pum mlynedd ar hugain o dan sylw. Bydd yr erthygl yn dadansoddi'r cyddestun datblygu polisi ynghyd â chyflwyno data, gan ganolbwyntio ar addysg statudol, ers datganoli pwerau i Gymru. Ystyrir y berthynas rhwng portffolio'r Gymraeg a phortffolio Addysg ar y lefel genedlaethol fel y cawsant eu dyrannu gan Brif Weinidogion Cymru oddi ar 1999. Yn ogystal, rhoddir sylw i'r gwaith o ddatblygu strategaethau yn y meysydd hyn, wrth gydnabod pwysigrwydd addysg ym maes polisi a chynllunio iaith. Ni fwriedir cynnig dadansoddiad critigol o'r holl ddogfennaeth strategol a gyhoeddwyd yn ystod y chwarter canrif, eithr cyfeirir at ddetholiad o'r meysydd a'r themâu a flaenoriaethwyd ar gyfer datblygu polisi a strategaeth ym maes addysg Gymraeg. Yn nghyd-destun y meysydd uchod, archwilir y datblygiad – neu'r diffyg datblygiad – yng Nghymru dros y cyfnod mewn cymhariaeth â'r hyn a ddigwyddodd yng Nghymuned Awtonomaidd Gwlad y Basg yn ystod yr un cyfnod. Yn olaf, tafolir hyd a lled Bil y Gymraeg ac Addysg, gan ystyried ai drwy gyfrwng y Bil hwn y bydd modd cyrchu'r taflwybr angenrheidiol i gyrraedd at dargedau strategaeth Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr (Llywodraeth Cymru, 2017a).

Geiriau Allweddol: Bil y Gymraeg ac Addysg, Cymraeg, addysg, Llywodraeth Cymru, Basgeg, polisi a chynllunio iaith, ieithoedd lleiafrifedig

Cyflwyniad

Diau y bu cyhoeddi Bil y Gymraeg ac Addysg (Cymru) 2024 (Llywodraeth Cymru, 2024b) gan Lywodraeth Cymru ar y 15fed o fis Gorffennaf 2024 yn garreg filltir arwyddocaol wrth drafod datblygiad addysg Gymraeg ers datganoli. Am y tro cyntaf yn ystod y chwarter canrif ers sefydlu'r Cynulliad, a esblygodd ymhen amser i fod yn Senedd,¹ lluniwyd bil pwrpasol i geisio mynd i'r afael yn gydlynus â'r Gymraeg ac Addysg, gan ddod â'r ddau faes polisi hyn ynghyd.

Wrth geisio diffinio hyd a lled trosolwg gwerthusol o'r amgylchedd polisi ac ymarfer yn y cyfnod ers datganoli, gellir ystyried sawl agwedd ar ddatblygiad addysg Gymraeg: addysg cyfrwng Cymraeg, neu addysgu'r Gymraeg; addysg statudol, neu'r blynyddoedd cynnar anstatudol, addysg ôl 16, addysg ôl 18, iaith i oedolion, hyfforddiant iaith drwy weithleoedd ac yn y blaen. Yn ogystal, gellir olrhain trywyddau penodol o fewn y sectorau hyn: o agweddau i ddilyniant, o adnoddau i weithluoedd, o addysgeg i atebolrwydd, gan gyfeirio at lefelau macro, meso neu ficro.

Bwriad yr erthygl hon yw ystyried rhai o'r ffactorau mwyaf allweddol a fu ar waith ym meysydd polisi addysg a'r Gymraeg yn ystod y pum mlynedd ar hugain o dan sylw, gan geisio dadansoddi'r cyd-destun datblygu polisi ynghyd â thafoli'r data ym maes addysg Gymraeg yn sgil datganoli pwerau i Gymru.

Addysg a chynllunio ieithyddol

Mae gan addysg – yn enwedig addysg statudol – le canolog ym maes polisi a chynllunio iaith, boed hynny wrth i ieithoedd swyddogol gwladwriaethau gael eu cyflwyno fel cyfryngau dysgu i boblogaethau nad ydynt yn eu siarad, neu mewn cyd-destunau adfywio neu gynnal ieithoedd lleiafrifedig (Ngũgĩ wa Thiong'o, 1986; Lainio et al. 2016). Amlygir pwysigrwydd addysg i gynllunio iaith yn llenyddiaeth ysgolheigaidd ffurfiannol y maes, fel a welir yng ngwaith Fishman (1991), ynghyd ag mewn deddfwriaeth, offerynnau statudol, strategaethau megis Siarter Ewropeaidd ar gyfer Ieithoedd Rhanbarthol neu Leiafrifol Cyngor Ewrop (1992). Mae polisi addysg yn allweddol wrth gaffael a throsglwyddo iaith i genedlaethau iau,

1 Defnyddir y termau priodol wrth gyfeirio at y sefydliadau yn ôl y cyfnod a drafodir.

cymdeithasoli darpar-oedolion, datblygu gweithluoedd a chreu cymunedau neu genhedloedd ieithyddol-gydlynus (Lainio et al. 2016).

Mae rôl llywodraethau – y lefel macro – yn hollbwysig mewn cynllunio ieithyddol sydd yn sbarduno ac yn arwain at bolisiau ieithyddol ffurfiol yn cael eu dylunio a'u mabwysiadu (Liddicoat a Baldauf, 2008). Gwelwyd hyn ym maes addysg ar lefel awdurdodau lleol yng Nghymru. Pan sefydlwyd y Cynulliad, un o ddyheadau Cymdeithas yr Iaith Gymraeg oedd y byddai'r corff hwn yn gosod y Gymraeg fel 'priod iaith Cymru' o fewn fframwaith o ddwyieithrwydd swyddogol drwy'r wlad, fel amlinellwyd yn eu cyhoeddiadau *Popeth yn Gymraeg, Y Gymraeg ym Mhopeth* (1999) a *Deddf Iaith Newydd i'r Ganrif Newydd* (2001). Adleisiai hyn y berthynas rhwng Basgeg a Sbaeneg yn y Gymuned Awtonomaidd a oedd wedi ei mynegi yn Neddf Normaleiddio Defnydd yr Iaith Fasgeg 1992 (Jones, 2022) ac un o gonglfeini normaleiddio'r iaith Fasgeg yn y ddeddfwrfa honno oedd y system addysg. Gyda chreu corff etholedig ar y lefel Gymreig am y tro cyntaf ers canrifoedd, sut aethpwyd ati felly i ddatblygu polisi ym maes addysg Gymraeg?

Rôl addysg mewn polisi a chynllunio iaith leiafrifedig

Mynegwyd y berthynas allweddol rhwng Addysg a Chynllunio Iaith Leiafrifedig gan Colin H. Williams (2002: 95) mewn cynhadledd yn nyddiau cynnar datganoli:

The role of education, as a key agency of socialisation, has become central to the language struggle. It is the most fundamental feature of language revitalisation in Wales and has been very well documented. (Williams, 1998; Baker, 1993; Jones and Ghuman, 1995; Williams, 1999a)

Mae hyn yn awgrymu bod achos cryf dros gyfuno'r ddau faes polisi mewn un portffolio gweinidogol. Ar yr un pryd, ceir cydnabyddiaeth fod angen i bolisiau ystyried ffactorau y tu hwnt i addysg er mwyn ategu'r hyn a gyflwynir drwy'r system addysg, megis caffael a throsglwyddo iaith, cymdeithasoli a defnydd iaith, datblygu gweithluoedd a chreu cymunedau ieithyddol-gydlynus. Noda Liddicoat (2007: 12):

Education does not itself mean that languages will come to be used, or even usable, in valued contexts within a society, other than admitting the language to

the school context itself. In fact, by developing language capabilities that have little or no opportunity for use outside the classroom, they may further undermine the perceived prestige and value of the language.

Er bod y dyfyniad uchod yn cael ei ddefnyddio yng nghyd-destun ieithoedd brodorol Awstralia, cydnabyddir bod iddo berthnasedd yng Nghymru fel cyd-destun iaith leiafrifedig, lle ceir dibyniaeth ddiymwad ar y system addysg i gyraedd targedau uchelgeisiol ar gyfer cynyddu nifer y siaradwyr, fel a welir yn *Strategaeth Cymraeg 2050* (Llywodraeth Cymru, 2017a). Ategir hyn ymhellach drwy ymchwil mewn ardaloedd penodol o Gymru sy'n cyfeirio at y diffyg angen a'r diffyg cyfleoedd ymarferol i ddefnyddio'r Gymraeg y tu allan i'r ysgol (Hodges, 2009), yn enwedig pan ystyrir bod defnydd o'r Gymraeg gan ddisgyblion o fewn muriau'r ysgol eisoes yn heriol (Thomas a Roberts, 2011).

Ymhellach, mae gwaith Davies yn ei hadolygiad *Un Iaith i Bawb* yn nodi ei bod yn 'unfed awr ar ddeg ar Gymraeg ail iaith' (Davies, 2013: 1), gan ddatgan:

Profiad diflas dros ben ydyw i lawer iawn ohonynt [disgyblion sy'n astudio'r Gymraeg fel ail iaith] yn ôl y dystiolaeth – nid ydynt yn gweld y pwnc yn berthnasol nac o unrhyw fudd iddynt. Nid ydynt yn ddigon hyderus i ddefnyddio'r Gymraeg y tu allan i'r dosbarth – yn wir, prin iawn yw'r cyfleoedd i wneud hynny – ac nid oes unrhyw gymhelliad felly i ddysgu'r iaith.

Yn y dadleuon uchod, dinoethir y berthynas arwyddocaol rhwng y Gymraeg ac Addysg, gan gydnabod bod angen cynllunio ieithyddol trawsfwâol mewn meysydd allweddol eraill er mwyn arwain at ddeilliannau ieithyddol llwyddiannus ym maes polisi addysg. Yn yr un modd, gellid dadlau bod angen polisiâu addysg sy'n llwyddo'n ieithyddol er mwyn gallu cynllunio iaith yn effeithiol mewn meysydd polisi eraill drwyddi draw. Yn fyr, dylid datblygu a gweithredu polisiâu cydlynus rhwng y Gymraeg, Addysg a meysydd eraill.

Datblygiad y berthynas rhwng y Gymraeg ac Addysg yn y portfolio gweinidogol

Dros y chwarter canrif ac yn ystod esblygiad cyfansoddiadol Cymru, gellir dilyn ymdaith meysydd polisi'r Gymraeg ac Addysg drwy olrhain

cyfrifoldebau deiliaid y portffolio Addysg a phortffolio'r Gymraeg ar hyd y blynyddoedd.² Mae Tabl 1 isod yn nodi'r gweinidogion sydd wedi bod â chyfrifoldeb am bortffolio'r Gymraeg yn ystod datganoli ac mae Tabl 2 nodi'r gweinidogion sydd wedi bod â chyfrifoldeb am bortffolio Addysg i gynnwys addysg statudol yn yr un cyfnod.

Gwelir yn y ddau dabl hyn mai prin iawn yn ystod cyfnod datganoli y gwelwyd y ddau faes polisi yn dod ynghyd o fewn portffolio un gweinidog neu ysgrifennydd cabinet. Yn wir, dim ond ar dri achlysur – ac un ohonynt am gyfnod byr iawn – y mae'r portffolio gweinidogol wedi cyfuno Addysg a'r Iaith Gymraeg, a hynny am gyfanswm o tua pum mlynedd dros gyfnod o bum mlynedd ar hugain.

Tabl 1. Gweinidogion oedd yn gyfrifol am yr iaith Gymraeg, eu rolau swyddogol a'u cyfnod yn y swyddi hyn yn y Senedd ers datganoli

<i>Gweinidog yn gyfrifol am yr iaith Gymraeg</i>	<i>Portffolio / Rôl³</i>	<i>Cyfnod</i>
Tom Middlehurst	<i>Addysg a Hyfforddiant</i>	Mai 1999–Hydref 2000
Jenny Randerson	<i>Diwylliant, Cymraeg a Chwaraeon</i>	Hydref 2000–Ebrill 2003
Alun Pugh	<i>Diwylliant, Cymraeg a Chwaraeon</i>	Mai 2003–Mehefin 2007
Carwyn Jones	<i>Addysg, Diwylliant a'r Iaith Gymraeg</i>	Mehefin–Gorffennaf 2007

- Rhwng 1999 a 2002, roedd y Cynulliad yn gorff corfforaethol sengl, gydag Ysgrifenyddion yn aelodau o Bwyllgor Gweithredol y Cynulliad yn gweithredu fel deiliaid portffolio. Yn 2002 pennwyd y term Llywodraeth Cynulliad Cymru i ddisgrifio'r corff a oedd yn gyfrifol am bolisiau a gweithredoedd y Cabinet. Yn Neddff Llywodraeth Cymru 2006, daeth Llywodraeth Cymru (yn cynnwys Prif Weinidog Cymru, Gweinidogion Cymru, Dirprwy Weinidogion a'r Cwmsler Cyffredinol) yn gyfrifol am wneud a gweithredu penderfyniadau, polisiau ac is-ddeddfwriaeth (Senedd Cymru, 2021).
- Noder bod trefn geiriad y cyfrifoldebau yn wahanol yn fersiwn Cymraeg a fersiwn Saesneg y portffolio, e.e. Alun Davies, *Y Gymraeg a Dysgu Gydol Oes / Lifelong Learning and Welsh Language*.

Cylchgrawn Addysg Cymru

<i>Gweinidog yn gyfrifol am yr iaith Gymraeg</i>	<i>Portffolio / Rôl³</i>	<i>Cyfnod</i>
Rhodri Glyn Thomas	<i>Treftadaeth</i>	Gorffennaf 2007–Gorffennaf 2008
Alun Ffred Jones	<i>Treftadaeth</i>	Gorffennaf 2008–Mai 2011
Leighton Andrews	<i>Addysg a Sgiliau (yn cynnwys yr iaith Gymraeg)</i>	Mai 2011–Mehefin 2013
Carwyn Jones	<i>Prif Weinidog gyda chyfrifoldeb am yr iaith Gymraeg</i>	Mehefin 2013–Mai 2016
Alun Davies	<i>Y Gymraeg a Dysgu Gydol Oes</i>	Mai 2016–Tachwedd 2017
Eluned Morgan	<i>Y Gymraeg a Dysgu Gydol Oes</i> <i>Y Gymraeg a Chysylltiadau Rhyngwladol</i> <i>Y Gymraeg ac Iechyd Meddwl</i>	Tachwedd 2017–Mai 2021
Jeremy Miles	<i>Y Gymraeg ac Addysg</i>	Mai 2021–Mawrth 2024
Jeremy Miles	<i>Economi, Egni a'r Iaith Gymraeg</i>	Mawrth 2024–Gorffennaf 2024
Eluned Morgan	<i>Iechyd, Gofal Cymdeithasol a'r Gymraeg</i>	Gorffennaf 2024–amser cyflwyno'r erthygl hon ⁴

Fel yr amlygir yn y tablau, ac yn wahanol i Addysg, ni fu'r Gymraeg yn y chwarter canrif hwn yn bortffolio yn ei hawl ei hun, ond yn hytrach cafodd ei gyfuno ag ystod o feysydd polisi eraill. Gellid dadlau bod hyn yn gydnaws ag ymgais i ymateb i'r naratif fod angen priflifo'r Gymraeg yn llorweddol ar draws yr holl feysydd polisi. Yn yr un modd, gellid honni bod gosod y Gymraeg ym mhortffolio'r Prif Weinidog, fel a

- 4 Cwblhawyd yr erthygl hon yn ystod un o wythnosau mwyaf cythryblus gwleidyddiaeth Cymru. Ddiwrnod wedi iddo gyflwyno Bil y Gymraeg ac Addysg, ymddiswyddodd Jeremy Miles AS o'i rôl fel Ysgrifennydd Cabinet dros yr Economi, Egni a'r Iaith Gymraeg ynghyd â dau Ysgrifennydd Cabinet arall a'r Cwnsler Cyffredinol. O fewn oriau datganodd Vaughan Gething AS ei fod yn cychwyn ar y broses o ymddiswyddo fel Prif Weinidog Cymru ac ymhen deuddydd cyhoeddodd mai gyda'r Ysgrifennydd Iechyd a Gofal Cymdeithasol, Eluned Morgan AS, y byddai portffolio'r Gymraeg yn gorwedd.

Tabl 2. Gweinidogion oedd yn gyfrifol am Addysg, eu rolau swyddogol a'u cyfnod yn y swyddi hyn yn y Senedd ers datganoli

<i>Gweinidog yn gyfrifol am Addysg</i>	<i>Rôl</i>	<i>Cyfnod</i>
Rosemary Butler	<i>Gweinidog dros Addysg cyn-16 a Phlant</i>	Mai 1999–Hydref 2000
Jane Davidson	<i>Addysg a Dysgu Gydol Oes</i>	Hydref 2000–Mehefin 2007
Carwyn Jones	<i>Addysg, Diwylliant a'r Iaith Gymraeg</i>	Mehefin–Gorffennaf 2007
Jane Hutt	<i>Addysg, Plant, Dysgu Gydol Oes a Sgiliau</i>	Gorffennaf 2007–Rhagfyr 2009
Leighton Andrews	<i>Plant Addysg a Dysgu Gydol Oes (2009–11)</i> <i>Addysg a Sgiliau (yn cynnwys yr iaith Gymraeg) (2011–13)</i>	Rhagfyr 2009–Mehefin 2013
Huw Lewis	<i>Addysg a Sgiliau</i>	Mehefin 2013–Mai 2016
Kirsty Williams	<i>Addysg</i>	Mai 2016–Mai 2021
Jeremy Miles	<i>Y Gymraeg ac Addysg</i>	Mai 2021–Mawrth 2024
Lynne Neagle	<i>Addysg</i>	Mawrth 2024–amser cyflwyno'r erthygl hon

wnaethpwyd rhwng 2013 a 2016, yn ymgais i ddod â'r maes polisi hwn i galon y grym gwleidyddol Cymreig.

Gellid dadlau bod ffactorau eraill hefyd wrth wraidd y penderfyniadau a wnaethpwyd wrth gyfuno portffolios mewn perthynas â'r Gymraeg ac Addysg. Ymysg y rhain y mae cydbwysedd cyfrifoldebau a dosbarthiad portffolios rhwng y Blaid Lafur a'r pleidiau neu'r aelodau etholedig unigol a ffurfiai'r llywodraeth ar wahanol adegau.

Gwelir yn ystod wyth mlynedd cyntaf y Cynulliad nad oedd deiliad portffolio'r Gymraeg yn meddu ar sgiliau cyfathrebu yn yr iaith. Fodd bynnag, fel y gwelir yn Nhabl 1, oddi ar 2007 mae pob gweinidog sydd

wedi bod â chyfrifoldeb am y Gymraeg yn meddu ar sgiliau cyfathrebu yn yr iaith sy'n eu galluogi i drafod y portffolio ynddi.

Wrth ystyried sgiliau iaith Gymraeg deiliaid y portffolio Addysg oddi ar 2007,⁵ dim ond pan oedd deiliaid y portffolio Addysg yn medru'r Gymraeg y cyfunwyd y ddau faes polisi. Awgryma'r patrwm penodiadau gwleidyddol hwn fod Prif Weinidogion Cymru o 2007 ymlaen wedi bod o'r farn na ellir rhoi portffolio'r Gymraeg i'r sawl nad ydynt yn medru'r iaith. Ystyrier yn ogystal yr achos diweddar o drosglwyddo'r Gymraeg i'r Gweinidog Iechyd a Gofal ac nid i'r Gweinidog Addysg ar gyfnod cyhoeddi Bil y Gymraeg ac Addysg.

Felly, gellid ystyried i ba raddau y mae'r ffactorau hyn yn ymwneud â dosbarthiad portffolio gweinidogol wedi dylanwadu ar ddatblygiad polisi cydlynus rhwng meysydd Addysg a'r Gymraeg.

Strategaethau'r Gymraeg ac Addysg dros y cyfnod datganoli

Yn 2021, cyflwynodd Rhwydwaith Ymchwil Cydweithredol: Addysg Ddwyeithog a'r Gymraeg Bapur Sgopio i Lywodraeth Cymru a oedd yn amlinellu'r blaenoriaethau ar gyfer ymchwil yn y maes. Ynddo, cyfeiriwyd at dros 30 o ddogfennau strategol a gomisiynwyd gan y Llywodraeth a Phwyllgorau'r Senedd, neu'r Cynulliad fel y'i gelwid yn flaenorol, ers datganoli, ble roedd ffocws clir ar y Gymraeg ac Addysg.

Ymysg y mwyaf arwyddocaol y mae'r tair dogfen strategol sy'n canolbwyntio ar y Gymraeg. Cyhoeddwyd *Iaith Pawb* yn 2003 (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2003) fel cynllun gweithredu a oedd yn ystyried camau i gefnogi'r Gymraeg a cheisio hybu dwyieithrwydd gyda'r nod o gynyddu siaradwyr Cymraeg o 5% erbyn 2011. Fodd bynnag, er y targed hwn, bu gostyngiad yn y siaradwyr Cymraeg rhwng 2001 a 2011, i lawr o 20.8% i 19%. Dilynwyd hyn yn 2012 gan *Iaith Fyw Iaith Byw* (Llywodraeth Cymru, 2012) â'i nod o hybu a hwyluso'r defnydd o Gymraeg mewn bywyd bob dydd mewn chwe maes penodol: plant a phobl ifanc, y teulu, y gymuned, y gweithle, gwasanaethau Cymraeg a'r seilwaith. Yn 2011, cyhoeddwyd Mesur y Gymraeg

5 Ffurfiwyd Llywodraeth Cymru'n Un rhwng Llafur Cymru a Phlaid Cymru ym mis Gorffennaf 2007. Pasiwyd Mesur Llywodraeth Cymru (2008). Gellid dehongli'r ddau ddiwyddiad hyn fel trobwyntiau gwleidyddol a chyfansoddiadol arwyddocaol yn y cyd-destun datganoledig.

(Cymru) 2011 (Llywodraeth Cymru, 2011), a oedd yn rhoi statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru, a sefydlwyd rôl Comisiynydd y Gymraeg. Mae'r Comisiynydd yn meddu ar bŵer cyfreithiol i ymchwilio i achosion sydd yn cael eu dwyn gerbron Tribiwnlys y Gymraeg am fethiant cynghorau sir i gydymffurfio â deddfau a pholisïau sydd yn ymwneud â Rheoliadau Safonau'r Gymraeg 2015 a Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Yn 2017, cyhoeddwyd strategaeth hirdymor Llywodraeth Cymru, *Cymraeg 2050: Miliwn o siaradwyr* (Llywodraeth Cymru, 2017a), gyda'r nod o ddyblu nifer y siaradwyr Cymraeg a dyblu defnydd dyddiol o'r Gymraeg erbyn 2050. Serch hynny, gostyngiad pellach a gafwyd yng Nghyfrifiad 2021 (Llywodraeth Cymru, 2022c) o ran nifer a chanran siaradwyr y Gymraeg.⁶ Yn ogystal, dengys ystadegau diweddar yr Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth (Llywodraeth Cymru, 2024dd) fod tua 44,100 yn llai o bobl tair oed neu'n hŷn yn gallu siarad Cymraeg o'i gymharu â'r llynedd. Mae Dyfodol i'r Iaith (Evans, 2024) yn datgan nad oes modd cyrraedd 50% o nod darged Miliwn o siaradwyr erbyn 2050 oni threblir yr ymdrech i godi rhagor o ysgolion Cymraeg.

Yn ychwanegol at hyn, cyhoeddwyd dogfennau strategol a oedd yn canolbwyntio'n benodol ar addysg cyfrwng Cymraeg, gan gynnwys *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Llywodraeth Cymru, 2010) ynghyd ag adolygiadau ohono (Llywodraeth Cymru, 2016a), a nododd y weledigaeth ar gyfer system addysg a hyfforddiant i alluogi pobl o bob oed i ddatblygu eu sgiliau Cymraeg. Dangosodd *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Llywodraeth Cymru, 2016a) fod cefnogaeth i weledigaeth a nodau'r strategaeth ymhlith swyddogion (cenedlaethol a lleol) a oedd yn gyfrifol am ei chyflawni, ac ymhlith rhanddeiliaid ac ymarferwyr. Dilynyd hyn gan *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: y camau nesaf* (Llywodraeth Cymru, 2016b) a amlinellodd y blaenoriaethau ar gyfer datblygu addysg cyfrwng Cymraeg ac iaith Gymraeg yn ystod 2016–17, wrth i bolisi hirdymor ar gyfer yr iaith gael ei ddatblygu. Yna, cyhoeddwyd *Symud Cymru Ymlaen 2016–2021* (Llywodraeth Cymru, 2016ch), ble nodwyd blaenoriaethau ar gyfer sicrhau Cymru 'uchelgeisiol sy'n dysgu' ynghyd â blaenoriaethau ar gyfer cyflawni hyn ac y byddai'r rhaglen lywodraethu yn 'gweithio tuag at

6 Cynhaliwyd Cyfrifiad 2021 yn ystod cyfnod pandemig Covid-19 pan oedd yr ysgolion ar gau a dadleuir bod hyn wedi arwain at leihad mewn sgiliau iaith Gymraeg disgyblion addysg statudol (Estyn, 2021).

sicrhau miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050' ac yn ymrwymo i 'ailwampio dysgu Cymraeg yn ein hysgolion i alluogi pobl ifanc i ddefnyddio'u sgiliau iaith Gymraeg yn y gymdeithas ehangach'. Yn 2017, cynhaliodd Aled Roberts Adolygiad o Gynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg ac fe gyhoeddwyd *Y Gymraeg mewn addysg: Cynllun gweithredu 2017–21* (Llywodraeth Cymru, 2017b) yn 2017 ac yna yn ei ddilyn yn 2019 *Gwella'r Broses Cynllunio Addysg Gymraeg – Argymhellion y Bwrdd Cynghori Strategol y Gymraeg mewn Addysg* (Llywodraeth Cymru, 2019).

Yn y dogfennau a amlinellir yma, mae modd gweld pwyslais cynyddol ar i bob disgybl gaffael sgiliau iaith yn ystod y cyfnod addysg statudol a gallu gwneud defnydd ohonynt y tu allan a'r tu hwnt i'r ysgol. Mae'r pwysleisiau hefyd i'w canfod yn nogfennau'r Cwricwlwm i Gymru ar-lein (Llywodraeth Cymru, 2022b; Llywodraeth Cymru, 2024ch). Arweiniodd adolygiad Donaldson (2015) at fabwysiadu a chyhoeddi Deddf Cwricwlwm ac Asesu (Cymru) 2021 (Llywodraeth Cymru, 2021). Cyfeiria'r ddeddf hon at bedwar diben y cwricwlwm o dan y gyfraith ac un o'r elfennau mandadol o fewn Cwricwlwm i Gymru yw'r Gymraeg. Yn ogystal, cyfeiria'r Cwricwlwm at y continwmm dysgu lle mae'r ffocws ar 'gefnogi pob dysgwr unigol i wneud cynnydd ar hyd yr un continwmm ar gyflymder priodol, gan sicrhau ei fod yn cael ei gefnogi a'i herio i gyrraedd ei botensial' (Llywodraeth Cymru, 2024a). Mae'n arwyddocaol i'r drafodaeth hon hefyd fod ffocws ar gynnydd ar hyd y continwmm dysgu hefyd yn cynnwys sgiliau Cymraeg (gweler Lovell, 2023).

Nid yw bwriad yn yr erthygl hon yw cynnig dadansoddiad critigol o'r holl ddogfennaeth strategol a enwir uchod, sydd yn eu tro yn detholiad o'r cyfan a gyhoeddwyd yn ystod y cyfnod. Yn hytrach mae'r detholiad yn gydnabyddiaeth o'r meysydd a'r themâu a flaenoriaethwyd ar gyfer datblygu polisi a strategaeth ym maes addysg Gymraeg. I ba raddau y gellir dadlau, fel mewn meysydd polisi eraill, yr ystrydeb gyffredinol fod Cymru'n gryf ei pholisïau ond yn wan yn eu gweithredu?

Data

Wrth ystyried y data hydredol sydd ar gael gan Lywodraeth Cymru i olrhain nifer a chanran yr ysgolion yng Nghymru yn ôl eu cyfrwng dysgu, ynghyd â'r nifer a'r ganran o ddisgyblion sydd yn y cyfryw

ysgolion, gwelir bod systemau categoreddio gwahanol⁷ wedi eu defnyddio i ddynodi cyfrwng yr ysgolion yn y cyfnod rhwng 2003/04 a 2022/2023. Mae hyn yn cymhlethu'r broses o gymharu a dadansoddi'r ystadegau, a ddylai fod yn rhoi mewnwelediad diamwys i ymchwilyr a chynllunwyr polisi fel ei gilydd i fedru cloriannu'r sefyllfa wirioneddol dros gyfnod o amser.

Serch hynny, awgryma'r data isod (er na fu cysondeb yn y categorïau) na fu cynnydd sylweddol yn nifer na chanran yr ysgolion cyfrwng Cymraeg rhwng 2003/04 a 2022/23. Gwelwyd cwmp yng nghyfanswm yr ysgolion o 1,871 i 1,463 yn ystod y ddau ddegawd. Bu cynnydd yng nghanran yr ysgolion dwyieithog ond ni fu newid sylweddol yng nghanran yr ysgolion cyfrwng Cymraeg na'r ysgolion cyfrwng Saesneg.

Wrth ystyried nifer a chanran y dysgwyr yn yr ysgolion hyn, ceir patrymau tebyg. Gyda gostyngiad o 24,289 o ddysgwyr yn yr ysgolion yn ystod y cyfnod, gwelir cynnydd o 7% yn y cyfrwng dwyieithog, gostyngiad o 6% yn y cyfrwng Saesneg ac o 2% yn y cyfrwng Cymraeg.

Mae'r ystadegau hyn hefyd yn cefnogi sylwadau cyn-brif weithredwr Bwrdd yr Iaith Gymraeg, Meirion Prys Jones, yn ôl yn 2017, pan nododd fod y Gymraeg wedi dioddef 'degawd coll' ers datganoli (ap Dafydd, 2017). Gellir gosod yr ystadegau hyn mewn cymhariaeth â data cyffelyb yng nghyd-destun modelau addysgu yn ôl iaith yng Nghymuned Awtonomaidd Gwlad y Basg. Yno, gwelwyd gostyngiad ym Model A (cyfrwng Sbaeneg gyda Basgeg fel pwnc) o 68% o'r disgyblion yn 1986 i

7 Hyd at 2007/08 defnyddir y chwe chategori canlynol: (1) Cynradd: Cymraeg yn unig neu'n brif gyfrwng addysgu; (2) Cynradd: defnyddir y Gymraeg am ran o'r cwricwlwm; (3) Cynradd: addysgir y Gymraeg fel ail iaith yn unig; (4) Uwchradd: ysgol cyfrwng Cymraeg; (5) Uwchradd: ysgol cyfrwng Saesneg; (6) Ddim yn gymwys (Meithrin ac Arbennig).

Mae Tabl 3 a Thabl 4 yn dehongli'r data fel a ganlyn: (1) a (4) Cyfrwng Cymraeg; (2) Dwyieithog; (3) a (5) Cyfrwng Saesneg.

Oddi ar 2008/09 defnyddir y deg categorï canlynol: (1) Cyfrwng Cymraeg; (2) Dwy ffrwd; (3) Trawsnewidiol; (4) Dwyieithog – AB; (5) Dwyieithog – BB; (6) Dwyieithog – CB; (7) Dwyieithog – CH; (8) Cyfrwng Saesneg yn bennaf ond â defnydd sylweddol o'r Gymraeg; (9) Cyfrwng Saesneg; (10) Ddim yn gymwys (Meithrin ac Arbennig).

Mae Tabl 3 a Thabl 4 yn dehongli'r data fel a ganlyn: (1) Cyfrwng Cymraeg; (2)-(8) Dwyieithog; (9) Cyfrwng Saesneg.

Tabl 3. Ysgolion yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a math o gyfrwng Cymraeg 2003/04–2022/23

	<i>Cyfrwng Cymraeg</i>	<i>Dwyieithog</i>	<i>Cyfrwng Saesneg</i>	<i>Eithriwyd</i>	<i>Cyfanswm</i>
2003/04	502 (27%)	58 (3%)	1,256 (67%)	55 (3%)	1,871
2012/13	434 (26%)	117 (7%)	1,043 (63%)	62 (4%)	1,656
2022/23	378 (26%)	96 (7%)	944 (65%)	45 (3%)	1,463

Ffynhonnell: Ysgolion yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a math o gyfrwng Cymraeg, StatsCymru, Llywodraeth Cymru. (Llywodraeth Cymru, 2023a; Llywodraeth Cymru, 2023b)

Tabl 4. Nifer y dysgwyr yn ôl cyfrwng dysgu'r ysgolion 2003/04–2022/23

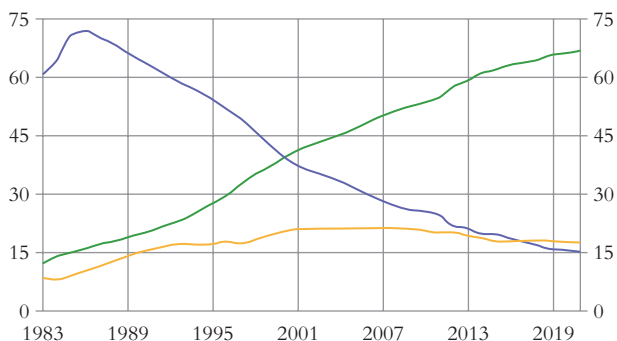
	<i>Cyfrwng Cymraeg</i>	<i>Dwyieithog</i>	<i>Cyfrwng Saesneg</i>	<i>Eithriwyd</i>	<i>Cyfanswm</i>
2003/04	91,300 (19%)	8,930 (2%)	389,340 (79%)	4,591 (1%)	494,161
2012/13	73,888 (16%)	42,776 (9%)	342,449 (74%)	5,755 (1%)	464,868
2022/23	77,922 (17%)	42,160 (9%)	343,700 (73%)	6,090 (1%)	469,872

Ffynhonnell: Disgyblion yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a math o gyfrwng Cymraeg, StatsCymru, Llywodraeth Cymru. (Llywodraeth Cymru, 2023a; Llywodraeth Cymru, 2023b)

15% erbyn 2021, cynnydd yn yr un cyfnod ym model D (cyfrwng Basgeg gyda Sbaeneg fel pwnc) o 15% i 67%, ynghyd â chynnydd ym model B (cyfrwng dwyieithog Basgeg a Sbaeneg) o 12% i 17%, gyda Model D (cyfrwng Basgeg) yn goddiweddyd Model A (cyfrwng Sbaeneg) ar droad y ganrif.

Dylid nodi mai yn y weinyddiaeth hon o diriogaeth yr iaith Fasgeg y mae'r cynnydd hwn nid yn nhiriogaethau eraill yr iaith Fasgeg yn Navarre ac yn Ffrainc, lle mai Sbaeneg a Ffrangeg fel ei gilydd yw'r prif

Ffigwr 1. Dysgwyr mewn canolfannau addysg (ac eithrio prifysgolion) yn ôl Model Iaith yn y Gymuned Awtonomaidd (Gwlad y Basg).

Llinell las = Model A: Cyfrwng Sbaeneg gyda Basgeg fel pwnc
Llinell oren = Model B: Cyfrwng Dwyieithog
Llinell werdd = Model D: Cyfrwng Basgeg gyda Sbaeneg fel pwnc
Ffynhonnell: Eustat, Llywodraeth Gwlad y Basg 2021

gyfryngau dysgu o hyd ar gyfer y rhan helaethaf o'r disgyblion. Wrth dynnu cymariaethau rhwng Cymru a Chymuned Awtonomaidd Gwlad y Basg, fodd bynnag, rhaid cydnabod rhai gwahaniaethau strwythurol rhyngddynt megis pŵer economaidd a threfniadaeth cyfalaf y Basgiaid, erlid yr iaith fel rhan o unbennaeth Franco a blaenoriaethau eu pleidiau gwleidyddol dros y deugain mlynedd diwethaf, a'i grym cymdeithasol presennol fel a amlygir gyda gofynion ieithyddol swyddi'r sectorau cyhoeddus. Serch hynny, mae'r gymhariaeth hon yn briodol – ac ymysg y mwyaf addas yn ddemograffig rhwng ieithoedd lleiafrifedig – er mwyn ystyried lefelau buddsoddiad a threfniadau llywodraethiant. Yn berthnasol i drafodaeth yr erthygl hon, mae'r cyfrifoldeb ar gyfer cynllunio strategol a gweithredol ym maes addysg yn gorwedd ar lefel Llywodraeth Cymuned Awtonomaidd Gwlad y Basg, ac nid yw'n gyfrifoldeb i awdurdodau lleol unigol. Nid hyn fu'r achos yng Nghymru yn ystod chwarter canrif cyntaf datganoli. Gyda chyhoeddi'r bil, gwelir ymgais i geisio mynd i'r afael â'r agwedd hon.

Bil y Gymraeg ac Addysg (2024): y ffordd ymlaen?

Yn ôl Llywodraeth Cymru, bydd prif ddarpariaethau Bil y Gymraeg ac Addysg (Cymru) (Llywodraeth Cymru, 2024b) yn rhoi sail statudol i'r targed o gael miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050, yn ogystal â thargedau eraill yn ymwneud â defnyddio'r iaith, gan gynnwys yn y gweithle ac yn gymdeithasol (Llywodraeth Cymru, 2024e). Bydd yn sefydlu dull safonol ar gyfer disgrifio gallu yn y Gymraeg ar sail lefelau cyfeirio cyffredin y Fframwaith Cyfeirio Ewropeaidd Cyffredin ar gyfer Ieithoedd (Cyngor Ewrop, 2020). Bydd yn dynodi categorïau iaith statudol ar gyfer ysgolion, ynghyd â gofynion o ran swm yr addysg Gymraeg a ddarperir (yn cynnwys isafswm), a nodau dysgu Cymraeg sydd ynghlwm wrth y categorïau.

Bydd yn cysylltu'r cynllunio ieithyddol a wneir ar y tair lefel fel a ganlyn:

- ar lefel genedlaethol (drwy osod dyletswydd ar Weinidogion Cymru i lunio Fframwaith Cenedlaethol ar Addysg Gymraeg a Dysgu Cymraeg),
- ar lefel awdurdod lleol (drwy osod dyletswydd ar awdurdodau lleol i lunio Cynlluniau Strategol Lleol Cymraeg mewn Addysg), ac
- ar lefel ysgol (drwy osod dyletswydd ar ysgolion i lunio cynlluniau cyflawni addysg Gymraeg).

Bydd hefyd yn sefydlu corff statudol, sef yr Athrofa Dysgu Cymraeg Genedlaethol.

Wrth osod y Fframwaith Cyfeirio Ewropeaidd Cyffredin ar gyfer Ieithoedd fel dull safonol (B2) ar gyfer disgrifio sgiliau Cymraeg dysgwyr wrth adael addysg statudol, mae hyn yn weledigaeth sy'n gydnaws â'r sylfaen i'r continwwm dysgu a gyflwynir yn y Cwricwlwm i Gymru. Gellir dweud bod gosod categorïau iaith ar gyfer ysgolion ar sail statudol yn rhoi sefydlogrwydd i'r categoreiddio a bod gosod isafswm o addysg Gymraeg sy'n ofynnol ym mhob ysgol, gyda'r disgwyliad o weld cynyddu – nid gostwng – dros amser, yn gamau ymlaen.

Fodd bynnag, erys heriau sylweddol ac nid y lleiaf yw'r diffyg capasiti yn y gweithlu addysg (gweler Llywodraeth Cymru, 2022a; Llywodraeth Cymru (2024d); Lovell, 2023, t. 89). Er mwyn goresgyn hyn mae angen ymrwymiad i fuddsoddi mewn cynyddu sgiliau athrawon, denu a chadw gweithlu dwyieithog ym mhob sector.

Wrth ailosod y gadwyn o atebolrwydd, rhwng ysgolion, awdurdodau lleol a Gweinidogion Cymru, gellir dadlau bod y bil hwn yn ceisio mynd i'r afael ag un o brif feini tramgwydd cynnydd addysg Gymraeg a dwyieithog yng Nghymru dros y pum mlynedd ar hugain diwethaf. Mae newid o'r fath drwy broses ddeddfwriaethol yn cymryd sawl blwyddyn i'w osod ar waith. Amser a ddengys ai drwy gyfrwng y Bil hwn y bydd modd cyrchu'r taflwybr angenrheidiol i gyrraedd at filiwn o siaradwyr erbyn 2050.

Llyfryddiaeth

- ap Dafydd, A. (2017). Datganoli wedi achosi 'degawd coll' i'r Gymraeg. BBC Cymru Fyw, 14 Medi 2017. Ar gael <https://www.bbc.co.uk/cymrufyw/41265427> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Cyngor Ewrop (2020). *Common European Framework of Reference for Languages*. Strasbwrg: Cyngor Ewrop.
- Cymdeithas yr Iaith Gymraeg (1999). Popeth yn Gymraeg, Y Gymraeg ym Mhopeth. Ar gael <http://archif.cymdeithas.cymru/dadlwytho/2000.cy.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Cymdeithas yr Iaith Gymraeg (2001). Deddf Iaith Newydd i'r Ganrif Newydd. Ar gael <https://cymdeithas.cymru/dogfen/deddf-iaith-newydd-ir-ganrif-newydd> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Cymdeithas yr Iaith Gymraeg (2023). Deddf Addysg Gymraeg i Bawb. Ar gael [https://cymdeithas.cymru/sites/default/files/CymIaith_Deddf%20Addysg_A5_Proof\(2\).pdf](https://cymdeithas.cymru/sites/default/files/CymIaith_Deddf%20Addysg_A5_Proof(2).pdf) (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Davies, S. (2013). Un iaith i bawb: Adolygiad o Gymraeg ail iaith yng Nghyfnodau Allweddol 3 a 4. Llywodraeth Cymru. Ar gael <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2022-07/adolygiad-o-gymraeg-ail-iaith-yng-nghyfnodau-allweddol-3-a-4.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Deddf Normaleiddio Defnydd yr Iaith Fasgeg / Euskeraren Erabilpena Arauzkotzeko Oinarrizko Legea / Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera. 10/1982 <https://www.euskadi.eus/bopv2/datos/1982/12/8201955a.pdf> (cyrchwyd 14 Mehefin 2024).
- Donaldson, G. (2015). Dyfodol Llwyddiannus: Adolygiad Annibynnol o'r Cwricwlwm a'r Trefniadau Asesu yng Nghymru: Llywodraeth Cymru. Ar gael <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2018-03/dyfodol-llwyddiannus.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Estyn (2022). *Adroddiad Blynyddol Prif Arolygwr ei Fawrhydi 2021–2022*. Ar gael <https://www.estyn.llyw.cymru/system/files/2023-10/Estyn-Adroddiad-Blynyddol-PAEF-2021-2022-AA1.pdf>

- Eustat (2021). *Matrikulatutako ikasleak Unibertsitatetik kanpoko Arabide Orokorreko Irakaskuntzetetan, hizkuntza ereduaren arabera Euskal Aen / Alumnado matriculado en Enseñanzas de Régimen General no Universitarias por modelo lingüístico en la C.A. de Euskadi*. Ar gael <https://www.eustat.eus/indic/indicadoresgraficosvista.aspx?idgraf=16356&opt=0&tema=300> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Evans, O. (2024). Rhaid dyblu'r ymdrech i godi rhagor o ysgolion Cymraeg. BBC Cymru Fyw, 15 Gorffennaf 2024. Ar gael <https://www.bbc.co.uk/cymrufyw/erthyglau/ce932vldqxo> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Fishman, J. A. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages* (cyf. 76). Bristol: Multilingual Matters.
- Fframwaith Cyfeirio Ewropeaidd Cyffredin ar gyfer Ieithoedd. Ar gael <https://toutlefrancais.com/cy/y-fframwaith-cyfeirio-cyffredin-Ewropeaidd-ar-gyfer-ieithoedd-cecrl/> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Hodges, R. (2009). Welsh language use among young people in the Rhymney Valley. *Contemporary Wales*, 22 (1), 16–35.
- Jones, E. H. G. (2022). Brwydr Ryngwladol yw Brwydr yr Iaith. Yn: Dafydd Morgan Lewis (gol.), *Rhaid i Bopeth Newid*. Tal-y-bont: Y Lolfa.
- Kaplan, R. B. (2013). Language Planning. *Applied Research on English Language*, 2 (1), 1–12. Ar gael https://are.ui.ac.ir/article_15459_ad0c320543461e803b5af03808cc103a.pdf (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Lainio, J., Bartha, C., Huizinga, J., Jones, E. H. G., Pujades, G., van der Meer, C., Vila, F. X. (2016). *The LEARNMe White Paper on Linguistic Diversity*. The Mercator Network of Language Diversity Centres. Ar gael https://pure.knaw.nl/ws/portalfiles/portal/2223390/LEARNMe_White_Paper.pdf (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Liddicoat, A. J. (2007). Models of national government language-in-education policy for indigenous minority language groups. Selected papers from the 2007 *Conference of the Australian Linguistic Society*. Ar gael <https://www.als.asn.au/proceedings/als2007/liddicoat.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Liddicoat, A. J., a Baldauf, R. B. (2008). *Language planning in local contexts: Agents, contexts and interactions* (traethawd doethuriaeth, Multilingual Matters).
- Lovell, A. E. (2023). Tuag at y continwwm iaith: Diffiniadau a goblygiadau ar gyfer cyflwyno'r Gymraeg yn y cwricwlwm newydd i Gymru. *Cylchgrawn Addysg Cymru*, 25 (1), 3. DOI: <https://doi.org/10.16922/wje.25.1.4> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2003). Iaith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar gyfer Cymru Ddwyieithog. Caerdydd: Llywodraeth Cynulliad Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2012). Iaith fyw: Iaith byw Strategaeth y Gymraeg 2012–17. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2010). Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg. Ar gael https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/11114/14/100420welshmediumstrategy_cy_Redacted.pdf (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).

- Llywodraeth Cymru (2011). Mesur Y Gymraeg (Cymru) 2011. Ar gael <https://www.legislation.gov.uk/mwa/2011/1/resources/enacted/welsh> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2016a). Gwerthusiad o'r strategaeth addysg cyfrwng Cymraeg. Ar gael <https://www.llyw.cymru/gwerthusiad-or-strategaeth-addysg-cyfrwng-cymraeg-0> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2016b). Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: y camau nesaf. Ar gael <https://www.llyw.cymru/datganiad-ysgrifenedig-strategaeth-addysg-cyfrwng-cymraeg-y-camau-nesaf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2016ch). *Symud Cymru Ymlaen 2016–2021*. Ar gael <https://www.llyw.cymru/datganiad-ysgrifenedig-symud-cymru-ymlaen-amcanion-llisialt-llywodraeth-cymru-2016> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2017a). Cymraeg 2050: Miliwn o siaradwyr. Ar gael <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-03/cymraeg-2050-strategaeth-y-gymraeg-v1-1.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2017b). Y Gymraeg mewn addysg: cynllun gweithredu 2017–2021. Ar gael <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2018-02/y-gymraeg-mewn-addysg-cynllun-gweithredu-2017-21.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2019). *Gwella'r Broses Cynllunio Addysg Gymraeg – Argymhellion y Bwrdd Cyngori Strategol y Gymraeg mewn Addysg*. Ar gael <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-05/gwellar-broses-cynllunio-addysg-gymraeg.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2021). Deddf Cwricwlwm ac Asesu (Cymru) 2021. Datblygu gweledigaeth ar gyfer cynllunio cwricwlwm. Ar gael <https://hwb.gov.wales/cwricwlwm-i-gymru/cynllunio-eich-cwricwlwm/datblygu-gweledigaeth-ar-gyfer-cynllunio-cwricwlwm/> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2022a). Cynllun y gweithlu Cymraeg mewn addysg, Is-adran Addysgeg, Arweinyddiaeth a Dysgu Proffesiynol, Y Gyfarwyddiaeth Addysg, Caerdydd. Ar gael <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2022-05/cynllun-y-gweithlu-cymraeg-mewn-addysg.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2022b). Datblygu gweledigaeth ar gyfer cynllunio cwricwlwm. Ar gael <https://hwb.gov.wales/cwricwlwm-i-gymru/cynllunio-eich-cwricwlwm/datblygu-gweledigaeth-ar-gyfer-cynllunio-cwricwlwm/> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2022c). Y Gymraeg yng Nghymru (Cyfrifiad 2021). Ar gael <https://www.llyw.cymru/y-gymraeg-yng-nghymru-cyfrifiad-2021-html> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2023a). Disgyblion yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a math o gyfrwng Cymraeg, StatsCymru, Llywodraeth Cymru. Ar gael <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Schools-and-Teachers/>

- Schools-Census/Pupil-Level-Annual-School-Census/Welsh-Language/pupils-by-localauthorityregion-welshmediumtype (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2023b). Ysgolion yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a math o gyfrwng Cymraeg, StatsCymru, Llywodraeth Cymru. Ar gael <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Schools-and-Teachers/Schools-Census/Pupil-Level-Annual-School-Census/Schools/schools-by-localauthorityregion-welshmediumtype> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2024a). Beth sy'n newid mewn asesu? Ar gael <https://hwb.gov.wales/cwricwlwm-i-gymru/trefniadau-asesu/beth-syn-newid-mewn-asesu/> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2024b). Bil Y Gymraeg ac Addysg (Cymru). Ar gael <https://senedd.wales/media/r3cm5xcm/pri-ld16583-w.pdf> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2024ch). Cwricwlwm i Gymru. Ar gael <https://hwb.gov.wales/cwricwlwm-i-gymru/> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2024d). Cynllun Cymhelliant Iaith Athrawon Yfory: canllawiau i fyfyrwyr 2023 i 2024. Ar gael <https://www.llyw.cymru/cynllun-cymhelliant-iaith-athrawon-yfory-canllawiau-i-fyfyrwyr-2023-i-2024-html> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2024dd). *Data am y Gymraeg o'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth*. Ar gael <https://www.llyw.cymru/data-am-y-gymraeg-or-arolwg-blynyddol-or-boblogaeth> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Llywodraeth Cymru (2024e). Datganiad Cabinet, Datganiad Ysgrifenedig: Cyflwyno Bil y Gymraeg ac Addysg (Cymru), Jeremy Miles AS, Ysgrifennydd y Cabinet dros yr Economi, Ynni a'r Gymraeg. Ar gael <https://www.llyw.cymru/datganiad-ysgrifenedig-cyflwyno-bil-y-gymraeg-ac-addysg-cymru> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Ngũgĩ wa Thiong'o (1986). *Decolonising the Mind: the Politics of African Literature*. London: James Currey Publishers.
- Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 1) (2015). Ar gael <https://www.legislation.gov.uk/wsi/2015/996/contents/made/welsh> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Rhwydwaith Ymchwil Cydweithredol: Addysg Ddwyeithog a'r Gymraeg (2021). *Papur Sgopio i Lywodraeth Cymru gydag atodiadau*. Adroddiad heb ei gyhoeddi.
- Senedd Cymru (2021). Hanes datganoli yng Nghymru. Ar gael <https://senedd.cymru/sut-rydym-yn-gweithio/hanes-datganoli-yng-nghymru/> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Siartr Ewropeaidd ar gyfer Ieithoedd Rhanbarthol neu Leiafrifol Cyngor Ewrop, Strasbwrg (1992). Ar gael <https://rm.coe.int/16806d35e1> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Thomas, E., Owen, C. M., Hunt, F., Young, N., Dafydd, M., Fontaine, L., Aldridge-Waddon, M., Sullivan, K., Lloyd-Williams, S. W., ap Gruffudd, G. S., a Caulfield, G. (2022). Working towards diagnosing bilingual children's language

- abilities: issues for teachers in Wales. *Wales Journal of Education*, 24 (2). DOI: <https://doi.org/10.16922/wje.24.2.4> (cyrchwyd 25 Gorffennaf 2024).
- Thomas, E. M., a Roberts, D. B. (2011). Exploring bilinguals' social use of language inside and out of the minority language classroom. *Language and Education*, 25(2), 89–108. DOI: <https://doi.org/10.1080/09500782.2010.544743> (cyrchwyd 9 Hydref 2024).
- Williams, C. H. (2002). Language planning and revitalisation: Seizing the opportunities in Wales. *Hizkuntza Biziberritzeko Saiok*, 95–120.